

על קניית ספרים כסימן לבערות

12:00 | 05.07.2012 | יעקב שביט |

מה עשה אדם יודע קרוא ומשכיל בתקופה הרומית שביקש לו ספרייה ביתית גדולה ולא הסתפק בספרייה הציבורית שבעירו אלא רצה שחיבורים מסוימים יהיו בין נכסיו? אדם כזה יכול היה לשאול את הספר (כלומר, את מגילת הספר) מידיד, להזמין העתקה שלו, לשלם לבעל הספר כדי שהלה ימסור אותו למעתיקים (אדם אחד היה יכול להכתיב לצוות של מעתיקים). יכול היה גם לפנות ל"מוכר ספרים" כדי ששיג לו את הספר המבוקש, שמחירו נקבע לא לפי מחברו, אלא לפי איכותו הקליגרפית, ולהוסיפו לאוסף הספרים הפרטי שלו.

חצרות מלוכה ומלומדים החזיקו ברשותם אוספים גדולים של ספרים. ידועות במיוחד הספרייה של אריסטו ו"הספרייה האפיקוראית" הגדולה, שנקברה תחת הלבה של הוויזוב בהרקולאנום בשנת 79 לספירה. ידוע גם על ספרייה בביתו של אחד מעשירי רומא, שמנתה כ-30 אלף מגילות. פפירוסים רבים מהתקופה הרומית, שנתגלו בערי שדה במצרים, מלמדים על התפשטות תרבות הספר, שהחלה כבר בתקופה ההלניסטית, וגם על מסחר חוצה גבולות בספרים.

מעט ידוע לנו על הספריות הפרטיות בתקופות ההלניסטית והרומית, הרבה פחות ידוע על מצאי הספרים שהיו בהם, ומובן שאין יודעים אם בעלי ספרים אכן קראו את הספרים שברשותם. אבל אין ספק ש"תרבות הספר" התפשטה מאוד בתקופות הללו ובעלות על ספרייה פרטית נהפכה לאופנה ונתפשה כסימן למעמד. העובדה הזאת היא שהביאה את ההוגה הרומי סנקה (4 לפנה"ס - 65 לספירה) ללגלג בחיבורו "על שלוות הנפש" על מי שמשקיעים ממון רב בקניית ספרים של סופרים חסרי ערך ועורמים אותם ערימות-ערימות, רק כדי להתהדר בהם לפני האורחים. שוחר הדעת האמיתי, כתב סנקה, צריך מבחר ספרים שתכולתו נקבעת באופן בררני; ספרים לא קונים לקישוט קירות הבית, ודווקא בבתיהם של אנשים בורים ימצאו הספריות הגדולות ביותר.

עדות אחרת לשיגעון הספרים באה מסאטירה פרי עטו של המחבר הפורה בן המאה השנייה לספירה, לוקיאנוס מסאמוסטה (יישוב בצפון סוריה) ושמה "נגד הבער הקונה הרבה ספרים". נאמר מיד כי החל בעת החדשה, שבה קריאת ספרים ובעלות על ספרים היו לאחד הביטויים המובהקים של הדמוקרטיזציה של ההשכלה והדעת, לא היה עולה על דעתו של איש לכתוב סאטירה מעין זאת. אבל בימיו של לוקיאנוס היה טעם לטעון כי בעלות על אוסף ספרים אינה הוכחה לאהבת הספר ולקריאת ספרים, אלא היא מעשה התחזות, וקריאת ספרים אינה מבטיחה "השכלה ודעת להמונים", אלא, בהרבה מקרים, מפיצה בורות ודעות קדומות.

לוקיאנוס, כמו סנקה לפניו, מלגלג על מי שמבקשים לקנות לעצמם מוניטין של אוהבי ספר ושל קוראי ספר באמצעות קניית ספרים ללא אבחנה, ובכך רק חושפים את ריקנותם ואת נבערותם. הם קונים ספרים בהסתמך על עצת אחרים, המוליכים אותם לפעמים שולל, בלי שיוכלו לשפוט בעצמם את טיבם ואת ערכם של הספרים. הם קונים ספרים מסוחרים, ותמיד נראים כשהם אוחזים ספר בידם ואולם אין הם יודעים מה בתוכו, ובוודאי שאינם מסוגלים להבין אותו. הם קוראים רק את שמות הספרים, ואם ישאלו על תוכנם, יעדיפו שתבלע אותם האדמה. אכן, בבעלותו של אדם כזה יש הרבה ספרים, אבל

גם אם יניח ספר מתחת לכר בשנתו, אין לו יחס אמיתי לספרים, ואיש מעולם לא ראה אותו קורא. לאנשים כאלה מציע לוקיאנוס לעזוב את הספרים לנפשם ולפנות לעיסוקיהם, שאלמלא כן הם יהיו דומים לכלב, שאינו מניח לסוס לאכול מהשחת באבוס שלפניו, אף שהכלב אינו יכול לאכול אותה. קיצורו של דבר, טוען לוקיאנוס, נבערים עשירים הקונים ספרים כדי להתהדר בהם דומים לחמור המאזין לנגינת לירה (נבל קטן) ומטלטל את אוזניו כאילו הוא מתמוגג מן הנגינה.

לוקיאנוס משתמש כאן ב"משל האיסופי" מאת ממשל המשלים הרומי פידרוס *Asinus ad lyram* (החמור לנבל), שנמשלו הוא אדם המתיימר בסגולות שאין לו. המשל הזה זכה לתפוצה רבה בספרות ובאמנות של המערב הנוצרי, בין היתר בעקבות השימוש שעשה בו המלומד הנוצרי בואתיוס בן המאה השישית בספרו "נחמת הפלוסופיה": ה"פילוסופיה" שואלת את המחבר אם הבין את דבריה, או שהוא דומה לחמור במשל הידוע, שהיה חירש לצלילי הנבל. חמור שאינו מסוגל לפרוט על נבל נהפך במשל לחמור שאוזניו ערלות לצלילי הנבל, ובגלגול נוסף התחלפה האזנה למוסיקה בקריאת ספרים - ספרי קודש וספרי חול כאחד.

כך, לדוגמה, התיאולוג והסכולסטיקן פייר אבלאר (1079-1142) דימה את היושב מול ספרי הקודש אך אינו מבין את הכתוב בהם ל"חמור לפני הנבל". בגלגול אחר נמצא את החמור והספרים בספרות העברית של ימי הביניים, למשל, ב"ספר תחמוני" ליהודה אלחריזי (1170-1235): "ועשיתי לאיש מרבה לקנות ספרים / והוא מן הכסילים והבוערים (...). / והוא מרבה קנות ספרי תעודות / וידמה במ לחמור נושא ספרים".
